

Утворення Карпато-української держави перш за все слід розцінювати як результат багаторічної діяльності українських патріотичних сил у всіх сферах суспільно-політичного життя краю. Однак не можемо не вказати, що короткочасне існування Карпатської України збіглося з гострою політичною кризою в Центральній Європі, яка наступила напередодні Другої світової війни. Закономірно, що міжнародний фактор накладав свій відбиток на суспільно-політичні процеси, які відбувалися в Європі взагалі, Чехословаччині та Карпатській Україні – складовій її частині, зокрема. Незважаючи на складність тогочасної міжнародної обстановки, Закарпаття, де компактно проживало українське населення, виявилось єдиним регіоном, яке виборолло автономні права і будувало свою державність у союзі з чехами і словаками.

І. МІЖНАРОДНИЙ ФАКТОР

Наприкінці 30-х років гостра політична криза охопила переважну більшість європейських країн. Гітлерівська Німеччина та фашистська Італія готувалися до нового поділу світу. У складному становищі опинилася Чехословаччина, до складу якої входило Закарпаття під назвою «Підкарпатська Русь». З другої половини 30-х років проходив прискорений процес мілітаризації Угорщини. Ця країна, що вихувала із Закарпаттям, постійно висувала агресивні плани щодо краю. Отже, внаслідок суспільно-політичних обставин склалось так, що Закарпаття, яке знаходилося в центрі Європи, незмінно входило у сферу інтересів різних держав.

29-30 вересня 1938 р. в Мюнхені відбулася конференція за участі Німеччини, Італії, Франції та Великої Британії, яка своєю безсоромністю перевершила все, що стало місце після Першої світової війни. Хоч у Мюнхені і не розглядалося питання про Підкарпатську Русь, але його рішення дуже негативно вплинули на долю краю. 29 вересня 1938 р. було прийнято «Доповнення до угоди, підписаної в Мюнхені», в якому констатувалося, що «як тільки буде врегульоване питання про польську і угорську меншини в Чехословаччині, Німеччина і Італія зі свого боку нададуть Чехословаччині гарантію». За умови, «якщо протягом найближчих трьох місяців проблеми польської і угорської національних меншин в Чехословаччині не будуть врегульовані між зацікавленими урядами шляхами угоди, то ці проблеми стануть предметом подальшого обговорення наступної наради голів урядів чотирьох держав». 1 жовтня 1938 р. регент Угорщини М. Горті писав Гітлеру про відчуття щирого задоволення з приводу того, що в Мюнхені «досягнуто мирну угоду з питань, які мають вирішальне значення, і що законні вибори Угорщини в принципі будуть визнані обґрунтованими».

4 жовтня 1938 р. Угорщина підготувала ультимативні вимоги до уряду ЧСР, які останній мав прийняти. Одночасно з цим А. Бродію 6 жовтня було запропоновано «ні в якому разі не піддаватися обіцянкам чехів», а твердо стояти на «позиції самовизначення з плебісцитом». Угорські вимоги Прага рішуче відкинула. На таку позицію стояли урядом делегації Чехословаччини та Угорщини напередодні конференції в Комарно, яка проходила з 9 до 13 жовтня 1938 р. Угорська дипломатія, маючи підтримку фашистських держав на чолі з Німеччиною, висувала вимоги для Чехословаччини умови: негайно повернути землі, заселені угорцями (бранся за основу перепис 1910 р., коли кількість угорців значно перебільшувалася), провести плебісцит на територіях із змішаним населенням, надати право на самовизначення всім іншим народам. Переговори в Комарно не принесли ніяких

результати. Угорщина, звинувативши Чехословаччину у небажанні йти на поступки, звернулася до Італії та Німеччини, щоб ці країни виступили арбітрами. Великобританія і Франція заявили про свою незацікавленість даною проблемою. Б. Муссоліні порадив угорцям «вимагати термінового скликання конференції з тирьох великих держав, вказавши, що нема ні маленьких надій на відновлення безпосередніх двосторонніх переговорів». До цього Б. Муссоліні додав, що «як перший же вимозі італійські літаки будуть негайно перекинуті в Угорщину. Вони знаходяться в повній готовності, і до Будапешта їм потрібно півтори години». Засідання арбітражної комісії було призначене на 2 листопада 1938 р.

Напередодні арбітражу Угорщина поклала великі надії на свого агента А. Бродія, який, очолюючи уряд Підкарпатської Русі, повинен був заирити угорським військом з метою окупації всього Закарпаття. Аналогічної точки зору дотримувался польський уряд. Однак 26 жовтня 1938 р. А. Бродій був заарештований, а А. Волошин, який очолив новий кабінет, чітко дотримувався антиугорської орієнтації. Після призначення Праги переконало Угорщину, що від А. Волошина годі чекати жодних територіальних поступок, не кажучи вже про передачу всього Закарпаття.

Згідно з Віденським арбітражем 2 листопада 1938 р. до Угорщини були передані Ужгород, Мукачево, Берегово з прилеглими до них районами. Загалом арбітраж стосувався п'яти закарпатських округів – Ужгородського, Мукачівського, Іршавського, Севлюського та Іршавського. До Угорщини відійшло 171711 чол., з яких 33324 були українцями, 16463 – чехами і словаками, 82179 – угорцями. У селі Угорщини опинилося 13 сіл з абсолютною більшістю українського населення. Наприклад, в селах Дравці і Нижні Ремети проживало по 93 відсотки українців. 2 листопада 1938 р. була завершена евакуація, якою керували В. Комаринський і Німчук і В. Гренджа-Донський. Столицею Карпатської України став Хуст.

Віденський арбітраж завдав відчутного удару по Чехословаччині, хоча Угорщина так і не добилась повної окупації краю. Його наслідком було створення нового угорсько-чехословацького кордону. Підкарпатська Русь продовжувала залишатися у складі Чехословаччини, що перешкоджало утворенню спільного кордону між Угорщиною і Польщею.

Це викликало в Будапешті явну прохолоду стосовно Берліна.

Віденський арбітраж свідчив про поглиблення політичної кризи Чехословаччини, яка, фактично, опинилася перед державною катастрофою. Після 2 листопада 1938 р. більш-менш визначилися у ставленні до неї окремі великі держави Європи. Угорщина і Польща почали ще інтенсивніше співпрацювати щодо створення спільного кордону, постійно проводячи терористичні акції. Якщо Угорщина відкрито вимагала захоплення всього Закарпаття, то Польща і Румунія намагалися оволодіти окремими територіями в Словаччині та Карпатській Україні. Великобританія і Франція, які обіцяли Чехословаччині гарантію недоторканості її кордонів після Мюнхена, фактично усунулися від «чехословацької проблеми» і займали нейтральну позицію. Аналогічно чинили США. Що стосується Німеччини та Італії – головних арбітрів у Європі, то ці країни розраховували притаїти на свій бік нових союзників. Такими повинні були стати Угорщина і Румунія за умови, що будуть максимально задоволені їх вимоги.

Яким буде подальший розвиток політичних подій в Європі – вирішальним фактором залежало від Німеччини. Це добре розуміли всі керівники європейських держав. Усвідомлював це і уряд Підкарпатської Русі (з 30 грудня 1938 р. навіть змінював назву «Карпатська Україна»). Уже з перших днів свого прем'єрства А. Волошин почав орієнтуватися на Німеччину – єдину велику державу, яка обіцяла йому

своє покровительство. Німецький уряд, заграваючи з кабінетом А. Волошина, зашиш про відкриття найближчим часом в Хусті свого консульства.

Це робилося для того, щоб тримати під своїм контролем розвиток політичних подій в краї. Отже, уряд Карпатської України чітко притримувався пронімецької орієнтації, переслідуючи при цьому єдину мету: зберегти територіальну цілісність краю, захистити його населення від агресії гортистської Угорщини. Таке наше твердження підсилюють матеріали Центрального архіву МДБ Росії в Москві. Діючи відповіді на запитання слідчого МДБ майора Вайндорфа, А. Волошин однозначно заявив, що уряд Карпатської України «орієнтувався на Німеччину, тобто в останній ми бачили силу, яка може забезпечити недоторканість території Карпатської України. Хочу зазначити, що становище Німеччини на той час як арбітрської держави змусило уряд Підкарпатської Русі просити Німеччину про охорону кордонів проти окупації краю угорцями».

Позиція Німеччини щодо Карпатської України змусила уряд Угорщини дещо ордуупинити свої агресивні плани, однак, це не означало, що вона відмовилася від свого наміру організувати вторгнення в Закарпаття. Угорські приготування до агресії на територію Карпатської України не припинялись ні на мить. М. Козма зробив запис у своєму щоденнику 17 листопада 1938 р.: «20-го вночі русинська область все ж буде нашою». Добре розуміючи, що окупація Закарпаття угорськими військами приведе до встановлення спільного польсько-угорського кордону, Німеччина рішуче виступила проти агресії. Вслід за цим послідували німецька й італійська ноти міністру закордонних справ Угорщини К. Кані, на які Будапешт відповів меморандумом від 22 листопада. Згідно з ним Угорщина була готова до співробітництва з Німеччиною, а її уряд заявив про намір вступити до антикомінтернівського пакту і вийти з Ліги Націй. 27 грудня 1938 р. новий МЗС Угорщини І. Чаїк повідомив про це угорські місії у Вашингтоні, Парижі та Лондоні. Варшава теж побоювалася, що Карпатська Україна «може одного дня розвинутися в огнище тривоги для Польщі».

Якщо раніше Угорщина акцентувала увагу Німеччини на необхідності встановлення польсько-угорського кордону, то на початку 1939 р. вона заявила про потребу приєднати Закарпаття з економічної точки зору. І. Чаїк в листі до угорського посла в Німеччині Д. Стояї 26 лютого 1939 р. писав: «Поясніть (Німеччині. – М. В., В. Д.), що Карпатська область має для нас важливе значення не для встановлення спільного з поляками кордону, а тому, що ми не хочемо допустити винищення лісів так званим українським урядом. Таким чином, ми прагнемо не до заволодіння Карпатським хребтом, а до того, щоб Русинська область до верхнього кордону лісів входила до складу Угорщини». Тобто Закарпаття розглядалося в Будапешті як сировинна база, складова частина Угорщини, яка тимчасово відірвана під святостефанської корони.

Протягом всього міжвоєнного періоду Чехословаччина мала дружні стосунки з Югославією і Румунією. Що стосується Угорщини, то вона постійно намагалася з допомогою питання про національні меншини ізолювати Чехословаччину від її союзників. Югославія і Румунія лояльно ставилися до Карпатської України, принаймні до тих пір, поки існувала Федеративна Чехословаччина. Не випадково А. Волошин, переконавшись у безнадійності захисту Карпатської України власними силами здійснив спробу домовитися з урядом Румунії про приєднання краю до неї. Румунія до кінця виконувала союзницькі зобов'язання щодо ЧСР. Доказом цього є відписання договору про поставки кукурудзи в гірські райони Закарпаття, однак це не означало, що румунський уряд не мав інтересів до ЧСР. Як тільки стало ві-

... румуні Гафенку заявили: «Румунія має інтереси до русинської території. Це стосується прикордонних сіл, населених румунами, і територій, через яку проходить залізнична лінія Мараморощ-Сигет-Коломеа».

Міжнародне становище Карпатської України значно ускладнювали безперестанні напади угорських і польських терористів. 1 жовтня 1938 р. прем'єр-міністр Угорщини Б. Імреді таємно доручив колишньому міністру внутрішніх справ М. Козма сформувати диверсійні загони для підривної роботи на Закарпатті. Разом з полковником І. Геяшем М. Козма створив «гвардію обірванців» («Сабатчопот») у складі 600 чоловік. Діяльність терористичних загонів М. Козма розглядав виключно в діяльності поляками. Пропозиція М. Козми була схвально прийнята у Варшаві. 1 жовтня 1938 р. посол Угорщини в Польщі А. Хорі повідомив К. Каю, що поляки «рекомендують негайно почати широкий саботаж в Русинській області».

Перша поява угорських терористів на території Карпатської України зафіксована в ніч з 9 на 10 жовтня 1938 р. Їх напади почастишали після Віденського арештра. Протягом грудня 1938 р. угорські терористи регулярно здійснювали напади на населені пункти Карпатської України. За даними чехословацьких спецслужб, «в Рутенії є розсіяних коло 2 тисяч терористів». Доказом масовості терористичних нападів на Карпатську Україну є той факт, що Державною прокуратурою у Великому Березному станом на 25 лютого 1939 р. було ув'язнено 345 угорських терористів. Терористичні акції завдавали великої моральної і матеріальної шкоди. Лише польські терористи станом на 25 листопада 1938 р. завдали збитків на суму 277500 Кч.

Напади терористів не припинялися з жовтня 1938 р. до березня 1939 р. П. Грєджа-Донський писав, що вони «стероризували і перестрашили народ». А. Покотиш заявив, що «виправи терористів не є в інтересі доброго сусідського співжиття та що є діянням рішучо незвичайним в історії міжнародних зносин». Дипломатичний він був також визнати, що «Карпатська Україна не в силі відбити їх напади». Після вторгнення гортистських військ на територію Карпатської України, терористи масово вливалися до угорської армії і були причетними до масових репресій не тільки проти карпатських січовиків, але й мирного населення краю.

6 березня 1939 р. Гітлер прийняв рішення остаточно ліквідувати Чехословацьку. «Після здійснення запланованих територіальних змін, – вважав радник М. Німеччини Е. Клейст, – ми будемо мати в своїх руках Угорщину, Румунію і Югославію». 12 березня Угорщина одержала згоду Берліна на окупацію всього Закарпаття. М. Горті негайно вислав Гітлеру привітальну телеграму, в якій дякував за подарунок «(бо ж ця життєдайна територія для Малярщини... фактично є справою життя».

Згідно з розробленим планом нападу, наступ угорських військ проходив у трьох напрямках. Група військ «Схід» наступала на Королево-Хуст-Рахів-Ясіня, група військ «Центр» – на Іршаву-Білкі-Довге-Нересниця-Свалява-Нижні Верещани, група «Захід» – на Перечин-Великий Березний-Ужок. Частина сил була перекинута в Турянську долину – Тур'я Ремети-Порошково. Завдяки оперативності угорських розвідки Будапешт мав досить чітке уявлення про розташування чеських військових частин, технічних засобів і навіть гірських дивізій. Напередодні вторгнення був розроблений план забезпечення тилів наступаючих угорських військ. Підготовкою і ходом військової операції в Карпатській Україні безпосередньо керував начальник гарнізону в Ужгороді генерал Олойош Билді під зверхністю командуючого 7-ї угорської армії генерал-лейтенанта Ференца Соботчелі. Першим

... підполковник Онгол Бенді.

Довідавшись про початок угорського наступу, генерал 12-ї чехословацької дивізії Л. Прхала звернувся в Будапешт з вимогою про негайне призупинення просування угорських військ до Карпатської України. Уряд Угорщини відповів, що виконати цю вимогу технічно неможливо. Оборону Карпатської України чеські загопи СТОС тримали до 17 год. 30 хв. 14 березня 1939 р., тобто до тих пір, коли генерал Л. Прхала оголосив наказ про евакуацію чеських військових частин з Карпатської України. З цього часу чеські війська, фактично, припинили опір, залишаючи один населений пункт за одним. Заради історичної правди необхідно зазначити, що їх відступ був вміло організованим і дисциплінованим. Ситуацію ускладнював той факт, що 15 березня о 17 годині надійшла звістка про вступ німецьких військових частин у Прагу. Це свідчило про те, що Чехословаччина як державний організм перестала існувати, тобто обороняти не було що. Звіти командирів СТОС свідчать про те, що чехи спалиювали військову документацію, вивозили амуніцію, запаси зброї, гроші. І це робилося тоді, коли Карпатська Січ опинилася віч-на-віч перед переважаючими силами агресора. Чеські війська відходили з Карпатської України трьома напрямками: більша частина – через Словаччину, з польського кордону від Ужжа до Волівця – через Польщу, а частини, розміщені на схід від Сваляви – через Хуст і Тячево – до Румунії.

14 березня 1939 р. А. Волошин вислав у Берлін три телеграми, в яких просив допомогти захисникам Карпатської України. Жодних відповідей не послідувало. Того ж дня, близько 19 години, угорці вручили представнику Карпатської України в Празі В. Шандору ультиматум, який уряд А. Волошина відхилив. Прем'єр-міністр Карпатської України був переконаний, що угорці вторглися на територію краю без відома Німеччини. До речі, Прага теж відхилила угорській ультиматум, потиснувши своє рішення тим, що Карпатська Україна 14 березня 1939 р. стала незалежною державою.

15 березня 1939 р. німецький консул Г. Гофман вручив А. Волошину заяву МЗС Німеччини, в якій говорилося, що Берлін «наступаючим військовим частинам Мадярщини на широкому фронті проти Карпатської України радить не чинити опір, бо справа стоїть, уряд Німеччини, на жаль, не в стані взяти на себе захист». Уповноважений у справах Німеччини в Празі А. Генке теж радив «не ставити опір мадярам, бо німецька армія пересувається на кордони Карпатської України і все погодить». Наприкінці дня 15 березня А. Волошин покинув Хуст і, не давши наказу вести збройну боротьбу, емігрував за кордон. Він хотів розв'язати конфлікт шляхом переговорів. Саме цим диктувалися його телеграми урядам Німеччини, США, Румунії, звернення до всіх демократичних держав. Його численні спроби не увінчалися успіхом.

Президент ЧСР Е. Бенеш, який ще в жовтні 1938 р. емігрував за кордон, в Лондоні створив емігрантський уряд, який визнали США, СРСР, Великобританія і Франція. Але ще важливіше те, що жодна з союзних держав не визнала Мюнхенської угоди або будь-яких інших міжнародних договорів, що восени 1938 р. ділили Чехословаччину. Доводиться тільки жалкувати, що прозріння наступило тільки в 1940 р.

2. ВНУТРІШНІЙ ФАКТОР

В травні 1919 р. Центральна Руська Народна Рада прийняла в Ужгороді рішення про приєднання Закарпаття до Чехословаччини на правах автономії, однак чеський уряд постійно зводив з виконанням своїх обіцянок, мотивуючи тим,

гонами був реалізований тільки 8 жовтня 1938 р. Це була перемога всіх політичних сил краю, як русофільського, так і українського напрямів, які протягом всього міжвоєнного періоду активно боролися за автономні права.

11 жовтня 1938 р. сформувався перший автономний уряд Підкарпатської Русі який очолював А. Бродій – лідер русофільського напрямку в краї. Міністрами були призначені Е. Бачинський і Ю. Ревай. Слідом за ними міністерську посаду зайняли С. Фенцик, а А. Волошин та І. П'єшак стали державними секретарями. Уряд А. Бродія проіснував до 26 жовтня, встигнувши за цей невеликий проміжок часу провести три засідання. Досить швидко з'ясувалося, що А. Бродій вже тривалий період працював на Угорщину під кличкою «Берталон». Чехословацький уряд звинуватив його в порушенні «Закону про охорону республіки» і невдовзі заарештував.

Августин Волошин, який замінив А. Бродія на посаді прем'єр-міністра, заявив, що «забезпечить народам Підкарпатської Русі їх культурні, національні та релігійні дарські здобутки... без різниці національної та релігійної». 27 жовтня 1938 р. в газеті «Нова свобода» було опубліковано звернення Української Народної Ради до всіх українців по цілому світі!...», яке свідчило про чітку українську спрямованість уряду А. Волошина: «Ми віримо, – говорилося у зверненні, – що великий 30-літній ювілей український народ підійме й надалі своє велике слово і не допустить, щоб наші віковічні вороги накладали на нас пута, знов садили нас в тюрми». Звернення було розцінене українцями, зокрема в Галичині, як заклик до боротьби. Почалися масові демонстрації у Львові, Станіславі, Коломиї. Були зафіксовані перші нелегальні переходи кордону.

20 січня 1939 р. уряд Карпатської України, «виходячи зі становища громадянського спокою і порядку та з того, що діяльність політичних партій, існуючих в Карпатській Україні (Підкарпатській Русі), яких діяльність була припинена, загрожувала громадській (державній) безпеці, вирішив розв'язати і розпустити всі політичні партії». До цього додамо, що розпуск політичних партій почався з ініціативи уряду УНО.

24 січня був іменований центральний провід УНО, який очолював Ф. Гаман. Утворення УНО свідчило про те, що уряд Карпатської України максимально використав свої повноваження, навіть їх перевищив, коли не зміг відмовитися від заборони партій. Факт з утворенням УНО необхідно розцінювати як певну стабільність української влади.

Уряд Карпатської України основну увагу приділяв пропагандистській роботі напередодні виборів. Всі листівки закликали голосувати за УНО. Уряд А. Волошина доклав усіх зусиль, щоб закарпатці голосували за цю нову партію, хоча реальної політичної сили в краї на той час не було. Вибори до Сойму були призначені на 12 лютого 1939 р. Очевидець писав, що «результат недільних виборів був так надзвичайно успішний і для українського народу та українців взагалі нерисний, що заскочив своєю несподіванкою не тільки ворогів, але і приятелів Карпатської України». Із 92,5% населення, що взяли участь у виборах, 92,4% проголосувало за УНО. Вибори пройшли на задовільному рівні без значних порушень, з наслідки можна вважати достовірними (вислів М. Болджара). Бюлетень Пресової служби Карпатської України так передав враження німецького журналіста: «Мені доводилося переїжджати через багато сіл, в яких мав білий прапор (у 98% проголосувало за УНО. – М. В., В. З.). Я бачив, як селяни з захопленням відходилися на той шматок полотна та гляділи на мене, немов би хотіли сказати: "Видиш нашу гордість, чужинцю". Ви повинні гордитися національною свідомістю Вашого престолюддя».

Згідно з даними дослідження, що цілий ряд населених пунктів піддали більшість голосів проти УНО. Зокрема, так пробили жителі сіл Іза, Гудя, Вербовець, Смоголовиця, Руські Комарівці, Великі Лани, Буковець, Дусино, Вишня Розтока. Більше двох тисяч голосів проти УНО було зафіксовано в столиці Карпатської України – Хусті. Це є свідченням того, що люди могли вільно висловлювати свою думку. В той же час воно доводить, що українська ідея встановлювалася в безкомпромісній боротьбі протилежних одна одній сил.

Згідно з Конституційним Законом № 328 від 22 листопада 1933 р., що узаконали автономний статус краю, передбачалося проведення виборів і Союму Карпатської України. В ньому так визначалися рамки проведення першого крайового парламенту: «Союм Карпатської України буде вибраний найпізніше в квітні 1939 р. та скликаний в місяць по виборах президентом республіки до міста, яке означить варшаво-українська влада». Уряд А. Волошина планував відкриття Союму провести в Рахові 2 березня 1939 р., однак президент ЧСР Е. Гаха сесії на той день не скликав. До цієї урочистої події була навіть випущена спеціальна поштова марка. Невдаюю була також спроба провести відкриття Союму 9 березня в Хусті. Е. Гаха дозволив скликати Союм Карпатської України на 21 березня 1939 р., але на прохання А. Волошина він змінив дату на 15 березня. Члени уряду Карпатської України, як правило, звинувачували Прагу у постійному відкладенні Союму. Однак необхідно зазначити, що згідно з Конституційним Законом від 22 листопада 1938 р. з боку чехословацьких властей юридичних правопорушень не було.

14 березня 1939 р. А. Волошин проголосив самостійність Карпатської України, повідомивши про своє рішення МЗС Німеччини. Представникові при уряді Чехословаччини В. Шандору було запропоновано «виконати акт незалежності в Празі, а ми тут зробимо, що буде треба». На прийняття такого рішення, безперечно, вплинули фактори міжнародного характеру, зокрема проголошення самостійності Словаччиною і вторгнення угорських військ на територію Карпатської України. Шістьом засіданням Союму, які проходили в Хусті 15 березня 1939 р., винала доля бути історичними, бо на них були прийняті історичної ваги документи – про незалежність, державний устрій, назву, мову, прапор, герб і гімн Карпатської України. Тасмним голосуванням був вибраний президент. Ним став А. Волошин, за якого проголосували всі послы.

ЗАМІСТЬ ВИСНОВКІВ

Молода незалежна держава, так і не розпочавши свою діяльність, припинила своє існування. Однак, незважаючи на короткочасність свого існування, саме виникнення Карпатської України як держави ще раз продемонструвало перед усім світом, що на Закарпатті живуть українці, які бажають мати свою державність. Це підтверджується «Проголошенням Всеукраїнської Народної Ради до всього українського народу», прийнятому 10 лютого 1939 р.: «Народе Український... кріпко віримо, що у новім великім бою нація Українська героїчно перемаже і стане твердою стопою на тисячолітніх горах Золотоверхого, сонцем свободи осяяного, святого Києва!». Червоною ниткою ідея соборності всіх українських земель проходить у меморандумі від 24 жовтня 1938 р. «Карпатська Україна, – говорить в ньому, – складова частина території українського народу. Тому її населення усвідомлює свої обов'язки, що постають перед ним у даний момент не лише стосовно своєї країни, але також стосовно всього українства». Однак цим намірам суджено було збутися тільки в 1945 р., коли возз'єднанням Закарпаття з Україною завершився процес возз'єднання всіх українських земель в єдиній державі.

невелика гілка українського народу, яка проголосила свою незалежність. Українці не перебували в складі СРСР, ні українці під владами Польщі та Румунії. Вони дивилися на Карпатську Україну як на територію, де робиться відчайдушна спроба відновити втрачену українську державність. Виходячи з цього, необхідно розцінювати утворення Карпато-української держави як другий, після невдали 1917-20-х років, етап у боротьбі за створення українського державного утворення на окремо взятій території.

Подастися за публікацією: 1. Міжнародний фактор // *Новини Закарпаття*. – 2000. – 19 черв. 2. Внутрішній фактор // *Новини Закарпаття*. – 24 черв. Стаття написана у співпраці з д. і. н. Вегешем М. М, директором НДІ карпатознавства УжНУ.

КАРПАТСЬКА УКРАЇНА 1938-1939 РОКІВ: НОВИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ. До 54-ї річниці Карпатської України

50 років потрібно було для того, щоб український народ дізнався правду про Карпатську Україну. В офіційній радянській історіографії її мужні захисники в чолі з президентом Августином Волошином зображувалися виключно чорними фарбами. Національно-визвольний рух за автономію, а потім і за повну незалежність, зображувався як антинародна діяльність закарпатських націоналістів, а спроба політичних авантюристів і зрадників свого народу захопити владу в їхні руки. Саме в такому дусі написані праці С. М. Білака, Б. І. Співака та ін.¹

Тільки на початку 90-х років, тобто у зв'язку із святкуванням 54-ї річниці Карпатської України, з'явилися більш-менш об'єктивні дослідження про події 1938-1939 років на Закарпатті². Їх автори почали по-новому дивитися на події 50-ї річниці давності, побачивши в них певну історичну закономірність. З'явилися також наближені до об'єктивності праці про Августина Волошина – видатного педагога, просвітителя, політичного діяча, мецената і людину³. Але навіть тоді, коли переважна більшість дослідників розцінювала різнобічну діяльність А. Волошина в уряді Карпатської України позитивно, В. Пашкевич продовжував її називати «антинародною і авантюристичною»⁴. Таким чином, продовжував діяти стереотип, який виробився упродовж півстоліття в радянській історичній науці.

Вагомий внесок у дослідження історії Карпатської України зроблено за кордоном⁵. Хоча переважна більшість праць є біографічного характеру, однак їх автори використали також велику кількість історичних джерел, більшість з яких не були доступні сучасним дослідникам. Незважаючи на те, що для цілого ряду праць зарубіжних авторів характерною була певна ідеалізація подій, в яких вони брали участь, які описали, однак ми не маємо права не врахувати і те, як писав Я. Дашкевич: «Лише там (у діаспорі. – М. В., В. З.) можна було писати вільно».⁶

Схвальної оцінки заслуговує фундаментальна праця словацького історика Івана Ваната⁷, якому вдалося об'єктивно описати щасливі і трагічні сторінки Карпатської України. Слід відзначити і те, що тодішня Чехословаччина мало чим відрізнялася від СРСР, але, не зважаючи на це, Іван Ванат писав правду.

Багаторічна боротьба українців Закарпаття за автономію успішно завершилася тільки в кінці 30-х років. 11 жовтня 1938 року перший автономний уряд Карпатської Русі очолив Андрій Бродій⁸ – один із лідерів русофільства в країні.